

Лекція 14

Тема «Остап Вишня – "ніколи не сміявся без любові..."»

План

1. Складна життєва доля письменника-гумориста.
2. Жанрова своєрідність творів Остапа Вишні.
3. Періодизація творчості. Тематичні групи усмішок.
4. Особливості творчої манери Остапа Вишні.

Опорний конспект лекції

Павло Михайлович Губенко (псевдонім Остап Вишня) народився 13 листопада 1889 р. у містечку Груні Зіньківського повіту на Полтавщині. Родина Губенків була незаможною. Остап Вишня закінчив місцеву сільську початкову школу. У 1903 р. – двокласну школу в містечку Зіньків, де навчався разом із М. Зеровим. Протягом 1907–1917 рр. навчався в Київській військово-фельдшерській школі, після закінчення якої працював фельдшером. Активно займався самоосвітою. Екстерном склав екзамен при Київській приватній гімназії Стельмашенка й отримав атестат зрілості.

У 1917 р. вступив на історично-філологічний факультет Київського університету св. Володимира, який закінчити так і не довелося. Зовсім мало даних про життя Остапа Вишні в роки революції і громадянської війни: «Брав участь. Весь тягар громадянської війни переніс». Непосидюча вдача майбутнього письменника привела його до Кам'янця-Подільського 1919 р. У газеті «Народна воля» (1919 р.) за підписом П. Груньський було опубліковано перший сатиричний твір «Демократичні реформи Денікіна (Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)». Остап Вишня почав працювати в редакції есерівської газети «Трудова громада». Друкував дописи, фейлетони, гуморески, часто виступав серед селян.

За активну діяльність у добу Української Народної Республіки, за публікацію націоналістичних статей, восени 1920 р. був заарештований ЧК, спочатку відправлений до Лук'янівської тюрми, а потім перевезений до Харкова в тюрму на Холодній горі, де майже півроку перебував під слідством, як «особливо важливий контрреволюціонер». За сприяння В. Еллана-Блакитного три роки «концлагеря» замінили на роботу в газеті. Остапу Вишні запропоновано посаду перекладача в газеті «Вісті ВУЦВК». Так започаткувався довгий шлях письменника в літературі. Кількома місяцями пізніше працював секретарем у газеті «Селянська правда», редагував новостворений журнал сатириків «Червоний перець», де вміщував і свої твори.

Уперше псевдонім Остап Вишня з'явився під усмішкою «Чудака, їй-богу!» 1921 р. на сторінках «Селянської правди». Офіційно письменник довгий час не входив у жодну з письменницьких організацій, бо вважав себе журналістом. Проте брав активну участь у роботі «Гарту», «Плугу», обговорював проблеми, що поставали в колах літераторів. Після ліквідації ВАПЛІТЕ, став одним із організаторів Пролітфронту. На той час товаришував із М. Хвильовим і М. Кулішем.

Першою друкованою збіркою стала книжка «Марк Твен – Остап Вишня. Сільськогосподарська пропаганда» (1923 р.), згодом побачила світ збірка «Діли небесні» (1923 р.). Дебютувавши двома невеличкими збірками, одну за однією видає нові книжки. Остап Вишня був «королем українського тиражу». За життя вийшло понад 100 збірок його творів, деякі з них перевидавалися по шість разів. Серед них найпопулярніші: «Вишневі усмішки сільські» (1924 р.), «Літературні усмішки» (1924 р.), «Вишневі усмішки кримські» (1925 р.), «Українізуємось», «Лицем до села» (1926 р.), «Вишневі усмішки театральні» (1927 р.), «Вибрані твори» (1928 р.), «Усмішки» у двох томах (1929 р.), «Вишневі усмішки закордонні» (1930 р.). У 1928 році Остап Вишня перебував за кордоном.

Із 1929 р. письменник відчув ознаки творчої кризи. Почалося цькування. У 1933 р. Остапа Вишню було арештовано й звинувачено в контрреволюційній діяльності й тероризмі, зокрема у замаху на секретаря ЦК КП(б)У П. Постишева під час жовтневої демонстрації. Гумориста приговорили до розстрілу, а потім вирок замінили на десятирічне ув'язнення в Ухтпечтаборі (м. Ухта, м. Печора) Комі АРСР. Деякий час працював фельдшером, плановиком у таборі. Приблизно вісім місяців Остап Вишня перебував у місті Чиб'ю, де працював у редакції табірної газети «Северный горняк». У цей період створює табірний щоденник «Чиб'ю» – «сумний літопис невиданої книги, адже табірний щоденник Остапа Вишні – це єдиний документ, що належить репресованому українському письменнику, бо ніхто з ув'язнених не одважувався вести записів і тим більше передавати їх на волю» (С. Гальченко). У 1943 р. Остапа Вишню було звільнено.

У 1944 р. письменник приїздить до Києва і включається у творчу й громадську роботу. Першим друкованим твором післятаборового періоду життя була усмішка «Зенітка». Співробітничав із журналом «Перець» (входив до редколегії), виступав перед робітниками, колгоспниками, молоддю. Вийшли нові книги письменника «Самостійна дірка» (1945 р.), «Зенітка» (1947 р.), «Весна-красна» (1949 р.), «Вишневі усмішки» (1950 р.), «Великі ростіть» (1955 р.), «Нещасне кохання. Твори: у 2-х т.» (1956 р.) та ін. У 1954 р. був делегатом третього з'їзду письменників Радянської України, на якому обраний до правління Спілки письменників України. Член секції сатири і гумору.

Реабілітований лише 1955 року. Помер Остап Вишня 28 вересня 1956 року. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

У великому творчому доробку письменника представлено різноманітні жанри малої прози. Остап Вишня утвердив в українській пожовтневій прозі гумористично-сатиричну течію, став родоначальником своєрідного різновиду гумористичного оповідання, який сам же і назвав усмішкою або «реп'яшком».

Активно письменник виступав у жанрі гумористичного («Село згадує», «Дід Матвій», «Ярмарок») та автобіографічного оповідання («Моя автобіографія», «Отак і пишу», «Великомученик Остап Вишня», «Все життя з Гоголем», «Панська ялинка»). Відомий і як великий майстер політичної сатири. У ранній період творчості створив чимало фейлетонів («Антанта», «Муссоліні править», «Письменники»). Звернувся Остап Вишня і до жанру

нарису («Ленінград і ленінградці», «Запорожці»). Портретні нариси, названі Остапом Вишнею «Мистецькі силуети», – це усмішки-шаржі, пародії на письменників («Олександр Довженко», «Про Степана Олійника», «Про Дмитра Білоуса», «Лесь Курбас», «Йосип Гірняк»). Письменник є автором легенди («Діва й Монах»), науково-популярної праці («Походження світу»), наукового вислідку («Антанта»).

Досить умовно творчість Остапа Вишні можна поділити на два періоди:

- перший період (1921–1933 рр.). Висвітлювалися найважливіші тогочасні політичні й соціальні події, зміни в житті, зокрема села з його одвічною темрявою і забобонністю («Вишневі усмішки сільські»). Відпочиваючи в 1924 р. в Криму, письменник написав двадцять одну кримську усмішку («Вишневі усмішки кримські»). Це дотепні, художні розповіді про курортні міста, палаци, природу Криму. Мовою художніх образів подається багато конкретної інформації з історії міст і місць, із побуту людей, стану культури, оригінальної прибережно-гірської, морської природи. Ряду усмішок надавав форми краєзнавчого, історичного або ж етнографічного дослідження.

На 20-ті роки припадають виступи Остапа Вишні з українознавчими усмішками – це слово митця з проблем розвитку української культури, вільного й повного утвердження української мови в державному користуванні. Друковані протягом кількох років, усмішки склали тематичний цикл і вийшли окремою збіркою «Українізуємось» (1926 р.). В усмішках літературних висловлював думки про організацію «Плуг», газету «Вісті», про походження футуристів, символістів, реалістів, неокласиків тощо;

- другий період (1944–1955 рр.). Початок другого періоду активної і плідної творчості Остапа Вишні ознаменувався публікацією на сторінках газети «Радянська Україна» усмішок «Зенітка», «Самостійна дірка», що поновило в літературних колах уславлене ім'я гумориста. І в післявоєнні роки не переставав висміювати ледарство, пияцтво, байдужість, керівні органи («Про бур'яни», «Думало», «Директивна нарада», «Зробіть перерву!», «Про кури, про індики, про директорів і т. ін.»).

Протягом 1944–1956 рр. створював «Мисливські усмішки». У кожній усмішці є оповідач, відчувається розмовна інтонація, міміка, слухач. Автор запитував, давав поради, рекомендації. Розповідь, як правило спокійна, але з емоційно наснаженими, піднесеними фразами. Письменник вдавався до риторичних фігур, синонімічних рядів, діалогу й пейзажу.

Особливості творчої манери Остапа Вишні:

- розширення тематики сатирично-гумористичної літератури й збагачення її ліричним забарвленням;

- розробка форми монологічної і діалогічної усмішки, усмішки одного випадку і масштабніших епізодів. Розповідна манера оповіді чергується з динамічними діалогами. Діалогам притаманні неоднозначність, життєво-змістова наповненість, колоритність;

- струнка композиція, як правило, лаконічний сюжет, що розвивається бурхливо;

- глибоке знання конкретних реалій і майстерне їх інтерпретування;

- вдалі, влучні, дотепні портретні характеристики персонажів;
- поєднання побутових замальовок, сценок із частими авторськими ліричними відступами;
- стислі пейзажні замальовки;
- використання прийомів сну й персоніфікації;
- кінцівки усмішок як правило мають новелістичний характер;
- мова творів розмовна, із влучною дотепністю, несподіваним переходом від однієї теми до іншої, з гумором, афористичністю, пісennими мотивами, своєрідними нанизуванням однослівних порівнянь. Остап Вишня майстерно застосовує прийом зіставлення та поєднання в межах одного твору різних лексичних «шарів» і стилів – побутової і політичної, літературної і ділової, протокольно-канцелярської мови і стилю високого, ліричного й буденного.

Внесок Остапа Вишні в розвиток української літератури вагомий, письменник був справжнім новатором, першим, хто прокладав шлях українській сатирі та гумору за нових умов, часто для цього жанру вкрай несприятливих, що й відбилась на життєвій і творчій долі майстра слова.

Питання для самоконтролю

1. Яка роль Остапа Вишні в розвитку української сатири і гумору?
2. Які проблеми Остап Вишня порушував у щоденникових записах?
3. Які жанри малої прози представлені у творчому доробку Остапа Вишні?
4. Чому Остап Вишня у 30-ті роки не звертався до осмислення теми села в усмішках?
5. Які проблеми порушував Остап Вишня в українознавчих та кримських усмішках?
6. Чому довгий час українознавчі та кримські усмішки були забороненими для друку?
7. Назвіть стильові домінанти творчого доробку Остапа Вишні.

Використана література

1. Вишня Остап. Автобіографія. *Слово і Час*. 1999. № 12. С. 13–19.
2. Гальченко С. «Десятирічка» Остапа Вишні (Рукопис із шухляди часів незалежності). *Слово і Час*. 2007. № 8. С. 57–69.
3. Зуб І. Остап Вишня. *Історія української літератури ХХ століття* : у 2-х кн. / за ред. В. Дончика. Київ : Либідь, 1998. Кн. 1 : Перша половина ХХ століття. С. 363–367.
4. Зуб І. Остап Вишня : нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1989. 239 с.
5. Зуб І. Остап Вишня : риси творчої індивідуальності. Київ : Наукова думка, 1991. 172 с.
6. Кирилюк В. «Я сміявся і плакав з любові...» : листи Остапа Вишні до Варвари Губенко. *Літературна Україна*. 2004. 04 березня (№ 9).

7. Мовчан Р. «Король українського тиражу 20-х років ХХ ст.» (Остап Вишня). *Українська література ХХ століття*: посібник для одинадцятикласників, студентів, учителів (Додаток до газети «Українська мова та література»). 1997. С. 18–22.

8. Ткаченко Н. Життя і доля : до 115-річчя від дня народження Остапа Вишні. *Все для вчителя*. 2004. № 25–26. С. 15–18.

9. Цеков Ю. Остап Вишня – відомий і невідомий (До 100-річчя з дня народження письменника). *Українська мова і література в школі*. 1989. № 11. С. 3–10.